

ИМАТ ЛИ ВСИЧКИ РУСАЛКИ ОПАШКИ? („ИНФОРМАЦИОННО ИЗКРИВЯВАНЕ“ ПРИ МИТОНИМИТЕ РЕАЛИИ)

Елица Миланова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

DO ALL MERMAIDS HAVE TAILS? ("INFORMATION DISTORTION" OF CULTURE-SPECIFIC MYTHONYMS)

Elitsa Milanova
Plovdiv University "Paisii Hilendarski"

This work explores the twists in the meaning of the culture-specific mythonyms *jiaoren*, *meirenyu*, *fenghuang* and *rusalka* in the Chinese and Russian worldview. The work compares the representation of mythonyms in modern society and the traditional perception of these characters.

Keywords: information distortion, culture-specific mythonyms, *rusalka*, *jiaoren*, *meirenyu*, *fenghuang*

В динамично развиващия се съвременен свят човек е подложен на интензивна глобализация и културна интерференция, които засягат всички равнища на *езиковата личност*¹. Освен влиянието в социално-битов аспект тези процеси могат да оказват въздействие върху съзнанието и подсъзнанието на човека, да променят възприятията и възгледите му. Научно-технологичният прогрес преосмисля доминирането на *митологичното съзнание*, което е било определящо за предците ни. Според В. М. Пивоев „митологичното съзнание поначало е не толкова „съзнание“ (съвместно знание, обмен на знания), колкото съвместно преживяване на колективни емоции и представи с необикновена внушителна и заразяваща сила; [...] процес на постоянно усилване (според натрупването на опит) на обобщени представи (и количествено, и качествено) и рефлексии (отначало емоционални, а след това – понятийни)“ (Пи-

---

¹ Теорията за различните нива, изграждащи езиковата личност, е подробно разработена от Ю. Н. Караулов в монографията му „Руският език и езиковата личност“ („Русский язык и языковая личность“) (Караулов/Караулов 2010).

воев/Pivoev 1991: 40 – 41)². На съзнателно ниво съвременният човек възприема заобикалящата го среда в дискурса на научното познание. На подсъзнателно ниво обаче *митологичното съзнание* продължава да бъде активен фактор и да „управлява“ голяма част от поведенческите и речевите модели, включително изборите и решенията ни. Но дори *митологичното съзнание* не остава изолирано от влиянието на съвременните процеси. Ако някога то е било поле единствено на етноспецифичното, днес можем да проследим белезите на глобализация и върху него. Резултат от глобализационните процеси е смесването на елементи от различни *митологични картини на света* в съзнанието на една езикова личност. Този процес преминава през няколко етапа:

- 1) първичен досег с непозната култура, при който елемент от чужда митологична картина на света е представен на езиковата личност;
- 2) опит за възприемане и усвояване на елемента, като този процес предполага „преразглеждане“ на непознатото в рамките на собствената култура;
- 3) осмисляне на непознатото като познато, макар и не напълно свое;
- 4) смесване на понятията за свое и чуждо, за етноспецифично и универсално.

В някои случаи процесът може да достигне **до още един стадий, при който елемент на чуждата култура измества етноспецифичния** и го изпраща в *пасивния културологичен фонд*³. Той става разпознаваем само за тесен кръг носители на езика. Такъв е случаят с образа на русалката в руската култура, който ще разгледаме подробно в рамките на доклада.

Представеният по-горе процес на усвояване на елементи от чуждата култура крие риска от *информационно изкривяване*.

Обект на настоящата разработка са митонимите реалии като елементи на митологичната картина на света. Предмет на изследването ни е *информационното изкривяване*, на което са подложе-

---

² Преводът на цитатите в текста на доклада е мой – Е. М.

³ Терминът е мой – Е. М.

ни най-вече митоними реалии, напомнящи по част от характеристиките си на митологични образи от други култури.

Ще разгледаме митоними реалии, отразяващи етноспецифични за китайската и руската култура митологични образи – *русалка*, *дзя-ожен*, *мейженю*, *фънхуан* (превеждан на руски език като феникс). Ще изследваме особеностите им както в рамките на собствената *лингвокултура*, така и вече пречупени през призмата на чуждата.

Кратък преглед на терминологичния апарат

В настоящото изследване ще използваме предложеното от В. В. Красних тълкуване на понятието *лингвокултура*: „култура „езиковена“, „овъншна“ и закрепена за езиковите знаци“ (Красних/Красних 2008: 333).

За целите на работата възприемаме определението на Е. В. Матвиенко и с термина *митоними* ще обозначаваме „лексикални единици с митологично съдържание, вербализиращи концептите митологеми на отделния етнос и съдържащи етноспецифична информация“ (Матвиенко/Matvienko 2010: 37).

Съгласно предложената от нас в по-ранни разработки **класификация на митонимите според разпространеността им в различните култури**, под *митоними реалии* ще разбираме „лексикални единици, обозначаващи митологични елементи, уникални за дадена култура и език“ (Миланова/Milanova 2018: 218).

Терминът *информационно изкривяване*⁴ назовава явлението, при което в съзнанието на читателя възниква изкривен образ, смислово и емоционално натоварен по начин, различен от каноничния, под влиянието на другата култура.

Информационното изкривяване може да действа в две посоки – **изкривяване на образ от собствената култура** и **изкривяване на образ от чуждата култура**.

Изкривяване на образ от собствената култура

Тук ще разгледаме митоними реалии от китайската и руската митологична картина на света, подложени на информационно изкривяване под влияние на навлязла чужда култура.

---

⁴ Терминът е мой – Е. М.

Русалка (в традиционната руска лингвокултура)

Образът на традиционната за руската лингвокултура русалка, който срещаме още при Пушкин да седи на клонче („русалка на ветвях сидит“)⁵, е познат преди всичко на тесните специалисти и представителите на по-възрастното поколение. По данни от Митологичния речник на Е. М. Мелетински русалките са вредоносни същества – момичета, починали от насилствена смърт, удавници или некръстени деца. „Изглеждат като красиви девойки с дълги разпуснати зелени коси (срв. южнославянските вили, западноевропейските ундини), по-рядко са представяни като космати грозни жени (при северните руснаци)“ (Мелетински/Meletinski 1991, http).

С цел изследване на съвременното възприятие на образа сред носителите на руския език беше проведена анкета, в която респондентите (25 души с хуманитарно образование на възраст между 17 и 59 г., от които 9 мъже и 16 жени) трябваше да опишат своята представа за русалка (вж. Таблица 1).

Таблица 1

Русалка
Запишете три асоциации с думата:
Дайте описание на образа (външност, характер и т.н.):
Кой от характерните за образа признаци смятате за основен?
Като положителен или отрицателен бихте определили образа?
В какви източници сте срещали образа? (напр. в приказки, във фразеологизми и т.н.)

24 от 25 анкетирани дават общо физическо описание на русалката като ‘красива жена с рибена опашка’. В асоциативното поле на митонима влизат лексеми като море, опашка, риба, песнопение. В някаква степен варира описанието на характера и емоционалната оценка при респондентите.

Шестима от анкетирания определят русалките като положителни герои – мили, добри, наивни.

⁵ Използваният цитат е от издадената за първи път през 1820 г. и многократно преиздавана поема на А. С. Пушкин „Руслан и Людмила“ (Пушкин/Pushkin 2009: 5).

В 18 анкети се изгражда образът на красиво, но „зловредно“, коварно и опасно същество с отрицателен характер. Двама от респондентите поставят знак на равенство между русалка и сирена.

Както се вижда, в съзнанието на съвременния човек образът на славянската русалка е изместен от образа на западноевропейската. Физическото описание напълно се припокрива с описанието на малката русалка на Х. К. Андерсен, докато при описанието на характера се наблюдава влиянието и на гръцката митология през изкривяването на образа на сирената.

蛟人/蛟人 jiāorén – дзяожжен „обитателите на подводното царство“ и 美人鱼 měirényú – мейженю – „хората риби“

Изследователите на китайската митология се сблъскват с един основен проблем при опита за систематизация и категоризация на образите – с проблема за определяне на инвентара ѝ. Фрагментарният характер на текстовете, вариативността в описанията и названията на отделните същества затрудняват създаването на пълен и еднозначен митологичен инвентар. Този проблем възниква и при анализа на митонимите *мейженю* и *дзяожжен*, за които срещаме различни описания в текстове от различни периоди и автори.

В съвременния китайски език *мейженю* и *дзяожжен* вербализират многобройните ипостаси на архетипа ‘антрополоморфни обитатели на водните пространства’.

В електронната версия на „Большой русско-китайский словарь“ (БКРС) като преводно съответствие на *мейженю* се дава ‘русалка’, а на *дзяожжен* – ‘жители на подводното царство’/‘племя на русалките’ (БКРС/ВКРС, [http](http://)).

Според Янян Джоу те са китайски еквивалент на образа на западноевропейската русалка. Авторът обособява три основни разновидности на антропоморфните водни обитатели, вербализирани чрез митонимите *мейженю* и *дзяожжен*, като подчертава, че *дзяожжен* е по-старо название. Трите разновидности са: морско чудовище – риба с човешко лице и крайници; получовек – полусаламандър и представителите на водното племе, чийто образ се появява по-късно от останалите, например в „Записки от преследване на духове“ на Ган Бао от 4. в. (Джоу/Zhou 2017: 321 – 322).

Различни описания на антропоморфните обитатели на водното пространство за първи път се срещат в географския справочник от 4. – 1. в. пр. н. е. „Каталог на планините и моретата“ (山海经/Shan hai jing/Шан хай дзин). Описанието им има подчертан антропологичен характер и е географски и етнически обособено. В справочника са изброени подводни обитатели, представителите на различни народи или животински видове:

„Царството на народа *Ди* (氐人) се намира на запад от дървото *дзиен*. Хората му имат човешко лице и тяло на риба, нямат крака“ (山海经/Shan hai jing/Шан хай дзин 2017: 298). „*Линю*⁶ (陵鱼) – лицето, ръцете и краката им са човешки, тялото е на риба, живее в океана“ (山海经/Shan hai jing/Шан хай дзин 2017: 320).

Митонимът *дзяожен* в йероглифен вариант 鮫人 е използван и развит през 4. век в „Записки от преследване на духове“ на Ган Бао⁷. Според него „Отвъд Южното море живеят *дзяожен*. Във водата те живеят като риби, но не са изоставили преденето и тъкачеството, а когато плачат, от очите им падат бисери“ (干宝/Gan Bao/Ган Бао 2017, http). В класическите преводи на руски език на произведението *дзяожен* се разглеждат като хора акули (Ган Бао/Gan Bao, http), заради основното значение на йероглифа 鮫 – ‘акула’.

В съвременен Китай обаче традиционният образ на антропологичните обитатели на водните пространства до голяма степен е изместен от представата за западноевропейската русалка – и като физически, и като характерови особености. Изкривеният образ е вербализиран с митонима *мейженю*. Можем да предположим, че причината да бъде избран той пред *дзяожен* е чисто лингвистична – митонимът *мейженю* е съставен от йероглифите за красив + човек + риба. Тази вътрешна форма на думата подхожда на същността на западноевропейската русалка много повече от образа, който откриваме в традиционните китайски текстове.

---

⁶ В БКРС линю е преведена на руски като „приказно морско чудовище с тяло на риба и човешки глава и крайници“, а в приведените пример с тълкуване на китайски език е представена като 人鱼, т.е. човек риба (БКРС/ BKRS, http).

⁷ Българското издание на книгата в превод на С. Катърва и Е. Карауланов е озаглавено „Издирени и записани чудновати истории“ (Ган Бао/Gan Bao 2012).

От посочените примери се вижда как образите от дадена митологична картина на света могат чрез масовата култура да изкривят етноспецифични образи от друга култура до степен да подменят съдържанието на митонима реалия.

Митоними реалии от китайската митологична картина на света, подложени на информационно изкривяване при възприемане от чуждата култура

В рамките на изследването ни за „чужда култура“ ще възприемем руската и ще проследим как китайският митоним реалия функционира в нея. За целта ще използваме митонима *фънхуан*, превеждан грешно на руски език като ‘феникс’.

凤凰/fènghuáng/ фънхуан е едно от символните за китайската култура митични животни. Това е зооморфен персонаж със синкретичен вид, който има клюн на петел, гуша на лястовица, шия на змия, тяло, украсено с драконови орнаменти, отпред прилича на лебед, отзад – на цилин⁸, гърбът му е на костенурка. Появата на *фънхуан* е символ на настъпване на мира.

Свързването на мира с появата на зооморфно същество, а не на човек (срв. християнската, мюсюлманската и някои други култури), е специфичен феномен за китайската митологична картина на света. Мирът, олицетворен от нечовек, се възприема като нещо свръхестествено, което има митологичен произход.

В най-пълния онлайн китайско-руски речник – „Большой китайско-русский словарь“ (БКРС/ВКРС: <http://>) – на *фънхуан* съответства превод ‘феникс’, като отсъстват пояснения за същността на птицата. В съзнанието на европейците обаче фениксът се свързва с идеята за прераждане от огъня. За да се проследи доколко се получава информационно изкривяване при изучаващите китайски език рускоговорящи, беше проведена анкета, в която взеха участие 15 души на възраст между 18 и 25 г., от които 7 мъже и 8 жени (вж. Таблица 2).

⁸ Цилин – митологично същество, изобразявано като еднорог елен, чието тяло е покрито с люспи.

Таблица 2

Фънхуан
Запишете три асоциации с думата:
Дайте описание на образа (външност, характер и т.н.):
Кой от характерните за образа признаци смятате за основен?
Като положителен или отрицателен бихте определили образа?
В какви източници сте срещали образа? (напр. в приказки, във фразеологизми и т.н.)

По аналогия с образа на феникса 12 от анкетираните приписват на **фънхуан** връзка с огъня, каквато реално не съществува. Информационното изкривяване засяга възприятието на образа както на фактологично, така и на емоционално ниво. Макар анкетираните да определят феникса като положителен образ, за носителите на руския език той не е културно значим. За разлика от него **фънхуан** е един от основните образи на китайската лингвокултура със сакрално значение. Той присъства както в митологични и фолклорни текстове, така и във фразеологичния фонд на китайския език. В „Голям речник на китайските чъню“⁹ под редакцията на Уан Ю (王玉/Wang Yu/Уан Ю 2012) откриваме над 100 единици, в които присъства митонимът **фънхуан**, като всички са с положителна конотация.

Макар **фънхуан** и **фениксет** да имат някои общи черти, между тях е налице съществена разлика на функционално и прагматично ниво. Тази разлика обаче често не може да бъде уловена от носителите на руския език.

Изследваните от нас примери показват, че едно от най-видимите последствия от глобализацията и културната интерференция е *информационното изкривяване* при възприемането на нова култура. Анализът на *информационното изкривяване* при митонимите реалии води до следните изводи:

- *информационното изкривяване* възниква като следствие от опита да се присвои и усвои чуждата култура;

⁹ Чъню – традиционни за китайския език фразеологични единици със структура от четири йероглифа.

- *информационното изкривяване* може да се отнася както до образ от чуждата култура (напр. *фънхуан – феникс*), така и до образ от собствената култура (напр. *русалка*);
- за *информационното изкривяване* допринасят неточните преводи, неточните речникови съответствия;
- за *информационното изкривяване* допринася доминацията на определени образи от масовата култура (напр. „Малката русалка“);
- *информационното изкривяване* води до неточно възприятие за образи от чуждата култура и трансформация на възприятието за образи от собствената култура.

Настоящата статия не претендира за изчерпателност и е част от по-голямо изследване. Количествената характеристика на респондентите, взели участие в анкетата, и на анализиранияте митологични единици не позволява да се правят генерални изводи, но очертава някои важни тенденции. Резултатите от него показват нуждата да се акцентира върху значимостта на интеркултурното образование с практическо приложение в лингводидактиката, за да се съхрани знанието за етноспецифичните елементи на културата.

БИБЛИОГРАФИЯ

- БКРС/ВКРС** [http: // <https://bkr.info/>](http://bkr.info/), 11 ноември 2019. [*Bol'shoy kitaysko-russkiy slovar'*. // <https://bkr.info/>, 11 November 2019.]
- Ган Бао/Ган Бао 2012:** Ган, Бао. *Издирени и записани чудновати истории*. София: Изток-Запад, 2012. [Gan, Bao. *Izdireni i zapisani chudnovati istorii*. Sofia: Iztok-Zapad, 2012.]
- Ган Бао/Ган Бао, http:** Гань, Бао. Записки о поисках духов. // *Profilib – электронная библиотека*. <<https://profilib.com/chtenie/42111/gan-bao-zapiski-o-poiskakh-dukhov-36.php>>, 11 ноември 2019. [Gan, Bao. *Zapiski o poiskah duhov*. // *Profilib – elektronnaya biblioteka*. <<https://profilib.com/chtenie/42111/gan-bao-zapiski-o-poiskakh-dukhov-36.php>>, 11 November 2019.]
- 千宝/Ган Бао/Ган Бао 2017:** 千宝, 搜神记. // *數位經典*, 09.05.2017, <<https://www.chineseclassic.com/content/1719>>, 11 ноември 2019. [Gan Bao. *Sou shen ji*. // *Shuwei jingdian*, 09.05.2017, <<https://www.chineseclassic.com/content/1719>>, 11 November 2019.]
- Джоу/Zhou 2017:** Чжоу, Яньян. Образ „美人鱼/ русалки“ в русской и китайской традиции: общее и особенное. // *Научный диалог*, 2017, вып. № 5, 319 – 329. <http://nauka-dialog.ru/assets/userfiles/2741/319-329_Chzhou_Yan'yan'_ND_2017_5.pdf>, 11 ноември 2019. [Zhou, Yanyan. *Obraz “美人鱼/rusalki” v*

- russkoy i kitayskoy traditsii: obshcheye i osobennoye. // *Nauchnyy dialog*, 2017, vyp. № 5, 319-329. <http://nauka-dialog.ru/assets/userfiles/2741/319_329_Chzhou_Yan'yan'_ND_2017_5.pdf>, 11 November 2019.]
- Караулов/Karauulov 2010:** Караулов, Ю. Н. *Русский язык и языковая личность*. Изд. 7. Москва: Издательство ЛКИ, 2010. [Karaulov, Yu., N. *Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost'*. Izd. 7. Moskva: Izdatel'stvo LKI, 2010.]
- Красних/Krasnih 2008:** Красных, В. В. Грамматика лингвокультуры: система координат, система таксонов, система ментефактов. // *Русский язык и культура в формировании единого социокультурного пространства России. Материалы I конгресса РОПРЯЛ (Санкт-Петербург, 14 – 18 октября 2008 г.) под ред. Т. И. Поповой и Е. Е. Юркова. – В двух частях. – Т. II*. СПб: Издательский дом „МИРС“, 2008, 333 – 344. [Krasnyh, V., V. *Grammatika lingvokul'tury: sistema koordinat, sistema taksonov, sistema mentefaktov*. // *Russkiy yazyk i kul'tura v formirovaniy uedinogo sotsiokul'turnogo prostanstva Rossii. Materialy I kongressa ROPRYAL (Sankt-Peterburg, 14 – 18 oktyabrya 2008 g.) pod red. T. I. Popovoy i Ye. Ye. Yurkova. – V dvuh chastyakh. – T. II*. SPb: Izdatel'skiy dom “MIRS”, 2008, 333 – 344.]
- Матвиенко/Matvienko 2010:** Матвиенко, Е. В. Языковая репрезентация образов восточноазиатской мифологии в англоязычных текстах – Автореферат. // *Dislib.net – библиотека диссертаций*. <<http://www.dslib.net/germanskie-jazyki/jazykovaja-reprezentacija-obrazov-vostochnoaziatskoj-mifologii-v-anglojazychnyh-tekstah.html>>, 11 ноември 2019. [Matviyenko, Ye., V. *Yazykovaya reprezentatsiya obrazov vostochnoaziatskoy mifologii v angloyazychnyh tekstah – Avtoreferat*. // *Dislib.net – biblioteka dissertatsiy*. <<http://www.dslib.net/germanskie-jazyki/jazykovaja-reprezentacija-obrazov-vostochnoaziatskoj-mifologii-v-anglojazychnyh-tekstah.html>>, 11 November 2019.]
- Мелетински/Meletinski 1991:** Мелетинский, Е. М. Мифологический словарь. Москва: „Советская энциклопедия“, 1991. // *Библиотекарь. Ру*. <<http://www.bibliotekar.ru/mif/>>, 11 ноември 2019. [Meletinskiy, Ye., M. *Mifologicheskiy slovar'*. Moskva: “Sovetskaya entsiklopediya”, 1991. // *Bibliotekar'. Ru*. <<http://www.bibliotekar.ru/mif/>>, 11 November 2019.]
- Миланова/Milanova 2018:** Миланова, Е. Към въпроса за лингвокултурологичния потенциал на митонимите. // *Словото – идеи, идеали, утопии. Сборник с доклади от Деведнадесетата национална конференция за студенти и докторанти, Пловдив, 2017 г.* Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2018, 215 – 223. [Milanova, E. *Kam vaprosa za lingvokulturologichniya potentsial na mitonimite*. // *Slovoito – idei, ideali, utopii. Sbornik s dokladi ot Devetnadesetata natsionalna konferentsia za studenti i doktoranti, Plovdiv, 2017 g.* Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski”, 2018, 215 – 223.]
- Пивоев/Pivoyev 1991:** Пивоев, В. М. *Мифологическое сознание как способ освоения мира*. Петрозаводск: Карелия, 1991. [Pivoyev, V., M. *Mifologicheskoye soznaniye kak sposob osvoeniya mira*. Petrozavodsk: Kareliya, 1991]
- Пушкин/Pushkin 2009:** Пушкин, А. С. *Сказки Пушкина. Живопись Палеха*. Санкт-Петербург: Издательство „П-2“, 2009. [Pushkin, A., S. *Skazki Pushkina. Zhivopis' Paleha*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo “P-2”, 2009.]

王玉/Wang Yu/Уан Ю 2012: 王玉。新华成语词典。北京：商务印书馆，2012。
[Wang Yu. Xinhua chengyu cidian. Beijing: Shangwuyinshuguan, 2012.]

山海经/Shan hai jing/ Шан хай дзин 2017: 山海经（图文珍藏本）。长沙市：岳麓书社，2017。[Shan hai jing (tuwen zhencang ben). Changshashi: Yuelushushi, 2017.]